

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

САНДУЛ МАРІЯ СТАНІСЛАВІВНА

УДК 339.9:005.332.4]:378

**ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
АНТОНЮК Лариса Леонтіївна,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ФІЛІПЕНКО Антон Сергійович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин

кандидат економічних наук, доцент
КРАСОВСЬКА Олена Юріївна,
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»,
доцент кафедри міжнародного маркетингу

Захист відбудеться «20» червня 2018 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.02 у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03057, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-Г, ауд. 601.

Автореферат розіслано «19» травня 2018 року.

**В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор**

Я. М. Столярчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перехід до постіндустріальної парадигми розвитку світового господарства характеризується, з одного боку, радикальними технологічними зрушеннями, а з іншого – нестабільністю глобального економічного середовища та значним поглибленням соціально-економічних диспропорцій. Визначальним фактором досягнення цілей збалансованого економічного зростання і нарощення глобальної конкурентоспроможності країн стає створення сприятливих умов для розвитку людського капіталу, що обумовлюється розбудовою системи вищої освіти, яка через комплекс правових, організаційних, економічних та інформаційних механізмів забезпечує постійне генерування наукових знань, їх поширення та формування в суспільстві компетенцій майбутнього.

Розбудова конкурентоспроможних систем вищої освіти країн-ключових інноваторів досягається через, по-перше, значні фінансові інвестиції, по-друге, високі стандарти якості надання освітніх послуг, по-третє, тісне партнерство з бізнесом, і, по-четверте, інтернаціоналізацію науково-дослідницької діяльності. Перед науковцями й урядами різних країн постає завдання теоретичного осмислення впливу національних систем вищої освіти на конкурентний розвиток держави та визначення ефективних механізмів нарощення їхньої глобальної конкурентоспроможності, що обумовлює актуальність досліджуваної теми.

Комплексним дослідженням різних аспектів розвитку систем вищої освіти присвячено праці таких вчених як М. Бастедо, А. Блейклі, М. Ван Дер Венде, П. Гампорт, П. Дженсен, В. Дж. Дурден, Г. Іцковіц, Б. Кларк, М. Коган, М. Кристалбридж, Л. Лейдесдорф, У. МакМахон, В. Максвелл, С. Маргінсон, Дж. В. Моравіц, Дж. Салмі, П. Скотт, Д. Тандберг, М. Троу, С. Шварцман та багатьох інших. Питання конкурентоспроможності вищої освіти висвітлено в працях Р. Абеля, Ф. Альтбаха, М. Веста, Р. Вільямса, Д. Енделя, К. Енью, О. Ківінена, Р. Коуена, Д. Ліброна, С. Маргінсона, К. Х. Мока, Г. де Рассенфуса, А. Хорна, І. Штольца та багатьох інших.

Ґрунтовні дослідження економіки вищої освіти, чинників глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти і сучасних тенденцій їхнього розвитку в умовах становлення економіки знань, а також процесів інтеграції системи вищої освіти України в європейський простір здійснено такими українськими вченими як Антонюк Л. Л., Боголіб Т. М., Вербовий М. П., Гонта О. І., Грішнова О. А., Ільницький Д. О., Каленюк І. С., Красовська О. Ю., Кремень В. Г., Куклін О. В., Куценко В. І., Луговий В. І., Лук'яненко Д. Г., Мельник Т. М., Оболенська Т. Є., Панченко Є. Г., Петкова Л. О., Поручник А. М., Романовський О. О., Сіденко С. В., Стежко Н. В., Філіпенко А. С., Чужиков В. І., Шкурупій О. В. та багатьма іншими.

Однак у сучасних наукових джерелах недостатньо повно розкрито теоретичні засади розвитку національних систем вищої освіти в умовах економіки знань. Із урахуванням викликів сучасності існує необхідність систематизації механізмів нарощення їхніх динамічних конкурентних переваг з виокремленням найбільш ефективних методів і моделей, а також переосмислення та вдосконалення методичних підходів до проведення міжнародних бенчмаркінгових досліджень. Отже, комплексне дослідження умов, чинників та закономірностей розвитку і нарощення глобальної

конкурентоспроможності національних систем вищої освіти є важливим як у теоретичному, так і у практичному аспектах, це і зумовило вибір теми дисертації, її мету та ключові завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах міжкафедральної науково-дослідної теми «Стратегія національного економічного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики» (номер державної реєстрації 0111U007630) факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», де автором досліджено концепції конкурентоспроможності національних систем вищої освіти; науково-дослідної теми МОН України №914 «Глобальні імперативи конкурентоспроможності національних систем вищої освіти», де автором досліджено моделі розвитку систем вищої освіти країн ЄС, механізми формування їхніх конкурентних переваг, системи управління якістю, розроблено рекомендації щодо нарощення глобальної конкурентоспроможності національної системи вищої освіти України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне теоретичне узагальнення сутності та еволюції концепцій конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, визначення ключових детермінант її формування, а також обґрунтування стратегічних напрямів нарощення конкурентоспроможності системи вищої освіти України в умовах глобальної конкуренції. Для досягнення даної мети у роботі поставлено такі завдання:

- розкрити сутність концепцій конкурентоспроможності національних систем вищої освіти;
- узагальнити фактори формування глобальної конкурентоспроможності систем вищої освіти країн-ключових інноваторів;
- провести порівняльний аналіз сучасних закордонних методик оцінювання ефективності функціонування і глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти;
- дослідити механізми формування глобального конкурентного лідерства національної системи вищої освіти США;
- виявити особливості розвитку, інтеграції і нарощення конкурентоспроможності систем вищої освіти країн Європейського Союзу на наднаціональному і національному рівнях;
- систематизувати пріоритетні напрямки освітньої підготовки і стратегічні компетенції випускників університетів країн-ключових інноваторів;
- визначити ефективні механізми та ключові детермінанти формування глобальної конкурентоспроможності систем вищої освіти нових індустріальних країн;
- запропонувати шляхи нарощення глобальної конкурентоспроможності національної системи вищої освіти України.

Об'єктом дослідження є процеси конкурентного розвитку національних систем вищої освіти в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є умови, фактори, закономірності та механізми нарощення глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети і виконання завдань дисертаційної роботи на основі системного підходу були використані такі методи наукового дослідження: історико-логічний метод (для розкриття сутності концепцій та визначення змісту категорій «система вищої освіти», «глобальна конкурентоспроможність національних систем вищої освіти» – п. 1.1); системно-структурний аналіз економічних процесів та явищ (для дослідження детермінант формування глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти – п. 1.2); метод експертних оцінок (для визначення ключових характеристик глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти – п. 1.3); економіко-математичні методи (для визначення конкурентної диспозиції національних систем вищої освіти країн світу – п. 2.1); методи кількісних та якісних порівнянь (для визначення ефективних інструментів політик розвитку вищої освіти країн-ключових інноваторів – пп. 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); аналіз та синтез (для розроблення рекомендацій щодо нарощення глобальної конкурентоспроможності національної системи вищої освіти України – пп. 3.1, 3.2., 3.3).

Інформаційною базою роботи слугувало широке коло джерел, зокрема: закони України, монографічні дослідження вітчизняних і закордонних учених-економістів, матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій (БЕФ, ОЕСР, Світового Банку), комісій та спеціалізованих установ ООН (ЮНЕСКО, МОП, ВОІВ), аналітичних агентств (Universitas21, Forbes, SCImago, IMD, INSEAD, HCLI, QS, THE, ARWU, The Economist Intelligence Unit), офіційні публікації Європейської Комісії, державних органів США, Республіки Корея, країн ЄС, результати наукових досліджень ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає у теоретичному узагальненні концепцій конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, обґрунтуванні глобальних детермінант нарощення їхньої ефективності, визначенні напрямів та інструментарію розвитку національної системи вищої освіти України.

Нові наукові положення, напрацьовані особисто автором, які виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

- обґрунтовано сутність глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти у парадигмі сталого розвитку як здатність їхніх суб'єктів надавати високоякісні наукові, освітні та експертно-консультативні послуги і гарантувати випускникам опанування глобальними компетенціями завдяки лідерству університетів у розвитку інновацій, підприємництва, формуванні креативного суспільства, нарощенні інтелектуального капіталу. Базуючись на цьому, запропоновано авторську методику оцінювання конкурентних позицій систем вищої освіти за такими показниками: рівень охоплення населення вищою освітою, якість вищої освіти, рівень фінансування, впливовість наукових публікацій, інтенсивність співпраці університетів з бізнесом, ступінь міжнародної привабливості, питома вага університетів світового класу, якість науково-дослідницьких інститутів. Здійснено кластерний аналіз національних систем вищої освіти, ідентифіковано три типи їхньої конкурентної диспозиції – лідери, послідовники, наздоганяючі. Оцінка диспропорційності розвитку національних систем вищої освіти на основі розрахунку коефіцієнтів асиметрії та ексцесу дозволила виявити скорочення розривів між державами у розрізі моніторингових параметрів за рівнем

охоплення населення вищою освітою, її якості та збереження асиметрій за показниками інтенсивності співпраці університетів з бізнесом, якості науково-дослідницьких інститутів;

удосконалено:

- систематизацію моделей розвитку університетів світового класу з конкретизацією їхніх характеристик: універсальних (значні фінансові ресурси і диверсифікація їх джерел, висока концентрація науково-педагогічних і студентських талантів, ефективний менеджмент, інтернаціоналізація) та регіональних: американської (автономність, професійний менеджмент, глобальна інтеграція), європейської (наднаціональні регулятори, академічна мобільність, мережева співпраця, уніфікація системи забезпечення якості, кваліфікацій), японської (фокусування навчання і досліджень на потребах національної економіки, відносно низький рівень інтернаціоналізації), китайської (державна підтримка, централізація, директивне управління, ієрархічність, академічна мобільність); трактування змісту категорії «університет світового класу» як глобального центру інтелектуального лідерства, інноваційності та підприємництва, котрий завдяки концентрації академічних і студентських талантів, значним фінансовим ресурсам та глибокій інтеграції в міжнародні дослідницькі мережі забезпечує формування якісних знань і глобальних компетенцій у студентів, проводить актуальні дослідження, генерує нові знання, бере участь у трансфері технологій;

- характеристики програм формування Європейського простору вищої освіти, що дозволило виявити 3 етапи його еволюційного розвитку за критеріями узгодженості механізмів забезпечення якості, рівня інституційної конвергенції національних систем вищої освіти європейських країн і ступеню диверсифікованості регуляторного середовища з визначенням пріоритетних напрямків поетапного розвитку європейської системи вищої освіти: 1999-2007 рр. – стандартизація (розробка уніфікованих стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості, запровадження кредитно-трансферної системи, стимулювання рівного доступу, розширення студентських можливостей отримання міжнародного досвіду, нарощення співпраці з бізнесом, вдосконалення системи працевлаштування випускників); 2008-2016 рр. – інституціоналізація (розбудова мережі акредитованих незалежних агентств забезпечення якості вищої освіти, досягнення її узгодженості, вдосконалення методів навчання з використанням цифрових технологій за принципами студентоцентризму, індивідуалізації, гнучкості освітніх траєкторій, формування у випускників глобальних професійних компетенцій і особистих якостей); з 2017 р. і дотепер – мережевізація (розширення участі в міжнародній мережі агентств забезпечення якості вищої освіти і глобальне розповсюдження досвіду Європейського простору вищої освіти, прогнозування потреб світової економіки у кваліфікаціях, запобігання їхнього дефіциту, нарощення соціального впливу університетів як інтелектуальних лідерів глобального стратегічного діалогу);

набули подальшого розвитку:

- ідентифікація стратегічних компетенцій випускників університетів країн-ключових інноваторів, що засвідчила пріоритезацію в умовах четвертої промислової революції формування знань та навичок щодо вирішення комплексних завдань

професійної діяльності (проектний спосіб мислення, підприємливість, лідерські якості, управління людьми, командна робота, трансдисциплінарність, доброзичливість, терпеливість), критичного мислення (креативність, інноваційність, когнітивне управління, здатність приймати ефективні рішення, гнучкість сприйняття нових ідей), комунікаційних навичок (емоційний інтелект, вміння виступати публічно, вести переговори, переконувати, здатність до міжкультурної, віртуальної співпраці) та цінностей особистості (сила духу, соціальна відповідальність, здоровий спосіб життя, стресостійкість, патріотизм). Доведено, що конкурентне лідерство цих країн забезпечується здатністю систем вищої освіти сформувати сприятливе навчальне середовище для опанування новітніми професійними компетенціями відповідно до потреб динамічного ринку праці шляхом максимальної реалізації талантів викладачів, дослідників, студентів, а також відповідністю освітніх послуг високим стандартам якості, поглибленням партнерства з бізнесом, нарощенням академічної мобільності та інтернаціоналізацією науково-дослідницької діяльності;

- узагальнення пріоритетних напрямків освітньої підготовки фахівців у національних системах вищої освіти країн-лідерів з конкретизацією якісно нових форм і методів навчання: орієнтація на формування глобальних компетенцій та цінностей майбутнього, стимулювання інклюзивності, створення університетських осередків інноваційності, поглиблення співпраці в міжнародному науково-дослідницькому просторі. Обґрунтовано, що в умовах загострення глобальної конкуренції університетів, ключовими детермінантами високого конкурентного статусу національних систем вищої освіти стають ефективні системи забезпечення якості, сприятливі умови для проведення наукових досліджень, що приваблюють таланти з-за кордону, розвинена інфраструктурна і матеріально-технічна база, диверсифікованість джерел фінансових надходжень, глибока інтеграція в глобальні інноваційні мережі;

- обґрунтування стратегічних напрямків підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти України на основі моделі досконалості Європейського фонду управління якістю, а саме: розвиток лідерства і досягнення успіху через таланти людей (створення креативного середовища для формування лідерів, усунення бюрократичних перешкод творчій ініціативі та заохочення самоосвіти, розвитку персоналу); додавання інноваційних цінностей для споживачів (розвиток системи забезпечення якості вищої освіти, стимулювання мобільності, використання новітніх технологій і підходів у навчальному процесі, цифровізація освітнього середовища); розбудова збалансованого майбутнього за рахунок досягнення визначних результатів (нарощення фінансування актуальних досліджень, гарантування можливостей навчання впродовж життя, досягнення інклюзивності); адаптивне управління і розвиток організаційних здібностей (системне вдосконалення університетського менеджменту, впровадження проектів інтеграції в межах національної інноваційної системи і глобальних дослідницьких мереж, поглиблення співпраці в рамках Європейського простору вищої освіти).

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення сформульованих автором теоретичних положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони можуть слугувати основою для підготовки національних стратегій, програм і планів розвитку системи вищої освіти України з метою нарощення її конкурентоспроможності у глобальному просторі. Наукові результати і практичні

рекомендації дисертації щодо дослідження різних аспектів формування конкурентоспроможності систем вищої освіти США, ЄС, нових індустріальних країн використано НДІ економічного розвитку ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» під час виконання науково-дослідних робіт за темою №914 «Глобальні імперативи конкурентоспроможності національних систем вищої освіти» (довідка № 02-с від 19.02.2018 р.). Окремі матеріали, висновки і рекомендації, надані на основі дослідження сучасних тенденцій розвитку системи вищої освіти України, і зокрема освіти впродовж життя в Україні, наявності можливостей для підвищення кваліфікації були враховані ТОВ «Девелор Юкрейн» при розробці стратегії розвитку компанії в Україні (довідка № 21/09 від 21.09.2017 р.). Результати дослідження еволюції університетів та їхньої місії, сучасних викликів, які постають перед інституціями вищої освіти різних країн, стратегічних напрямків нарощення конкурентоспроможності і формування університетів світового класу країнами-інноваторами враховуються фахівцями ГО «Український інститут майбутнього» в поточній інформаційній і науково-аналітичній роботі, зокрема під час виконання дослідження «Університет майбутнього» (довідка № 246 від 26.02.2018 р.). Основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи використано в навчальному процесі кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні циклу дисциплін «Управління міжнародною конкурентоспроможністю», «Глобальне конкурентне лідерство», «Європейська інтеграційна політика» (довідка від 05.02.2018р.).

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати, які викладені в дисертаційній роботі та виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і теоретичні висновки дисертації обговорювалися на 10 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Актуальні питання економічних наук» (м. Донецьк, 16-17 травня 2014 р.); «Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток міжнародних економічних відносин» (м. Львів, 4-5 липня 2014 р.); «Актуальні питання економічних наук» (м. Київ, 13-14 березня 2015 р.); «Економіка, підприємництво та бізнес-культура: трансформації в умовах розвитку інновацій» (м. Херсон, 13-14 березня 2015 р.); «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (м. Луцьк, 25-26 травня 2015р.); «Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки» (м. Київ, 10-11 вересня 2015); «Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни» (м. Ужгород, 11-12 грудня 2015 р.); «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 18 лютого 2016 р.); «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» (м. Київ, 17 жовтня 2016 р.); «Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку» (м. Миколаїв, 15 грудня 2017 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано автором самостійно та в співавторстві у 18 наукових працях, з них 3 – у наукових фахових виданнях, 4 – у наукових фахових виданнях України, які зареєстровані в міжнародних наукометричних базах, 11 – в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих робіт, що належить особисто дисертантові, становить 6,2 д.а.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок друкованого тексту. Дисертація містить 9 таблиць на 9 сторінках, 43 рисунки на 41 сторінці, 23 додатки на 32 сторінках. Список використаних джерел налічує 330 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, проаналізовано ступінь її вивчення у працях українських і закордонних вчених, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, визначено методологічну основу і методи дослідження, обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У **розділі 1 «Теоретичні засади дослідження національних освітніх систем в умовах глобальної конкуренції»** розкрито сутність та концепції розвитку національних систем вищої освіти в еволюції, досліджено та узагальнено детермінанти формування їхньої глобальної конкурентоспроможності, а також методики її оцінювання.

Автором здійснено комплексне узагальнення теоретичних підходів і концепцій вищої освіти щодо визначення сутності національних систем вищої освіти та їхньої глобальної конкурентоспроможності, на основі чого виокремлено етапи їх еволюції за критеріями домінуючої організаційної моделі, потенціалу впливу на соціально-економічний розвиток і місії університетів. На першому етапі (1970-1990 рр.) національні системи вищої освіти розглядаються як ієрархічні структури з централізованим управлінням та обмеженим впливом на економіку, автономними суб'єктами, а основною місією університетів є створення, накопичення і поширення знань (Б. Кларк, М. Рамфель). На другому етапі (1990-2010 рр.) – це інтегровані елементи національної інноваційної системи і генератори нарощення глобальної конкурентоспроможності країн в умовах переходу до економіки знань, місії університетів трансформуються у бік нарощення їх лідерства, підприємництва, комерціалізації знань (Ф. Альтбах, С. Марґінсон, Г. Іцковіц, Е. Караяніс, П. Едерер, С. Віллмс). Третій етап (з 2010 р. і дотепер) характеризується трактуванням національних систем вищої освіти як мережових структур, які еволюціонують (від «освіти 1.0» до «4.0»), є глибоко інтегрованими в глобальний науковий та інноваційний простір, здатні адаптуватись до змін випереджальними темпами і забезпечувати досягнення цілей сталого розвитку; місією університетів є підготовка активних інноваторів, здатних критично мислити і діяти в умовах невизначеності, формування суспільства, яке навчається (Дж. Салмі, Р. Вільямс, Г. де Рассенфус, В. Моравіц, М. Стонкен).

Автором на основі синтезу сучасних підходів сформульовано власне трактування сутності глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, що визначається, по-перше, здатністю інституцій вищої освіти надавати якісні наукові, освітні, експертно-консультативні послуги, що досягається шляхом формування ефективного системи забезпечення якості, по-друге, гарантуванням опанування випускниками глобальних професійних та особистісних компетенцій через перетворення університетів на лідерів у розвитку креативного суспільства.

У роботі показано, що в умовах глобалізації відбувається динамічне нарощення впливу національних систем вищої освіти на економічний розвиток, ускладнення

їхньої структури, місій і суспільних ролей. На основі дослідження інституційної архітектури національних систем вищої освіти країн-інноваторів узагальнено їх типову структуру (рис. 1).

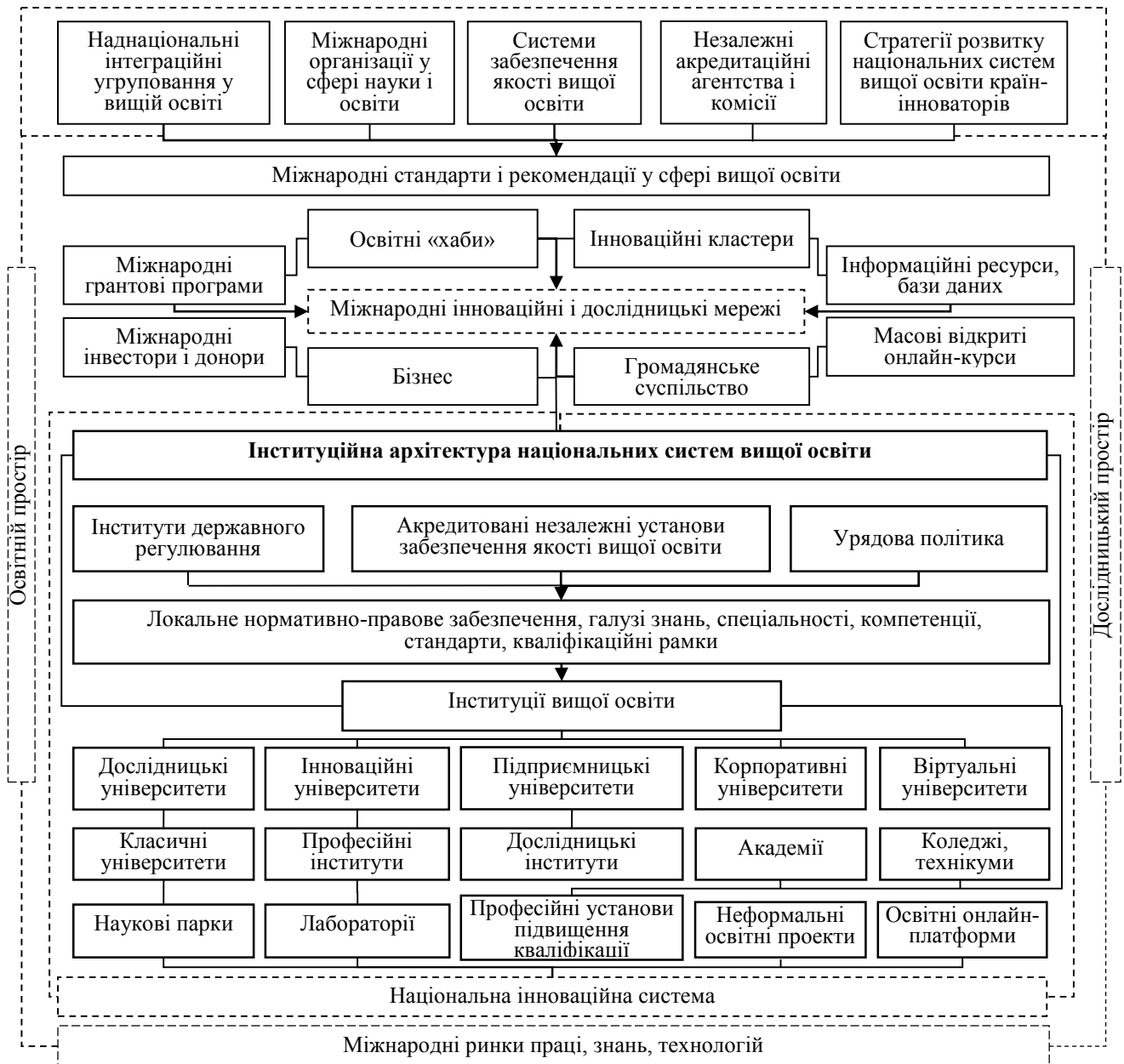

Рис.1. Типова інституційна структура і взаємозв'язки системи вищої освіти

Джерело: узагальнено автором

Автором досліджено сучасні тенденції і світовий досвід розвитку дослідницьких університетів, констатовано трансформації їхніх організаційних форм в постіндустріальній парадигмі розвитку світового господарства, удосконалено визначення університету світового класу як глобального центру інтелектуального лідерства, інноваційності та підприємництва, котрий завдяки концентрації талантів, значним фінансовим ресурсам та глибокій інтеграції в міжнародні дослідницькі мережі забезпечує формування якісних знань і глобальних компетенцій у студентів, проводить актуальні дослідження, генерує нові знання, бере участь у трансфері технологій. На основі вивчення стратегій розвитку провідних американських університетів (Стратегічного плану Стенфордського університету, Глобальній стратегії

Массачусетського технологічного інституту), публікацій Європейської Комісії, Європейської асоціації університетів, стратегічних документів, політик і планів урядів КНР, Японії, Республіки Корея, Сінгапуру визначено характерні особливості моделей розвитку університетів світового класу: американської (поглиблення інтернаціоналізації, університетська автономія), європейської (мобільність викладачів і студентів, мережевізація, зближення та уніфікація систем забезпечення якості, кваліфікацій), японської (фокусування навчання і досліджень на потребах національної економіки, відносно низький рівень інтернаціоналізації), китайської (державна підтримка, директивне управління, ієрархічність, централізація, академічна мобільність).

Обґрунтовано, що універсальними детермінантами глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти у науково-дослідницькому, освітньому, підприємницькому й організаційно-управлінському вимірах є: довгострокова, послідовна державна підтримка освітньої та науково-дослідницької діяльності, постійна модернізація інфраструктури, цифровізація матеріально-технічної бази, відкритість та конкуренція, підвищення доступності вищої освіти в суспільстві, здатність запропонувати найширші можливості максимальній кількості людей, створення передумов для нарощення мобільності та залучення талантів (науковців, дослідників, викладачів, студентів). Автором визначено, що в умовах поглиблення взаємозалежності і співпраці між суб'єктами міжнародних економічних відносин першочергового значення набувають такі фактори глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти як ефективність менеджменту, диверсифікація джерел фінансування, високі стандарти якості, інтеграція в національну інноваційну систему, університетська автономія та здатність до безперервних інновацій. Визначено, що основними спільними викликами, з якими стикаються системи вищої освіти різних країн, є цифровізація, зменшення державної фінансової підтримки, поглиблення системних диспропорцій.

На основі дослідження сучасних підходів і методів оцінювання ефективності та конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, а також їхніх окремих суб'єктів («Рейтингу національних систем вищої освіти» Universitas21, «Ранжування систем вищої освіти: громадяни і суспільство в еру знань», «Рейтингу потужності систем вищої освіти» QS, «Рейтингу глобальної конкурентоспроможності талантів», «Індексу ефективності систем освіти» та рейтингів глобальної конкурентоспроможності, індексу інновацій, індексу глобальної креативності) обґрунтовано доцільність врахування комплексу різних методів та системного підходу до дослідження їхньої глобальної конкурентоспроможності. Проводячи систематизацію якісних та кількісних параметрів ефективності систем вищої освіти, експертних оцінок вагомості, а також враховуючи детермінанти їхнього високого конкурентного статусу обґрунтовано показники для проведення бенчмаркінгу глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, а саме: рівень охоплення населення вищою освітою, якість вищої освіти, рівень фінансування у розрахунку на одного студента, впливовість наукових публікацій, інтенсивність співпраці університетів з бізнесом в дослідженнях та розробках, ступінь привабливості для міжнародних студентів, питома вага університетів в рейтингу топ-900 кращих університетів світового класу QS, якість науково-дослідницьких інститутів.

У розділі 2 «Бенчмаркінг ефективності функціонування національних систем вищої освіти високорозвинених країн світу» комплексно досліджено різні аспекти розвитку національних систем вищої освіти країн-інноваторів, ідентифіковано їхню конкурентну диспозицію, проаналізовано сучасні стратегічні напрямки і механізми нарощення їхньої глобальної конкурентоспроможності.

У роботі проведено рейтингування 100 країн за рівнем розвитку їхніх національних систем вищої освіти, на основі якого доведено лідерські позиції США, Великобританії, Швейцарії, Канади, що підтверджують розрахунки організації Universitas21 (рейтингу 50-ти національних систем вищої освіти, в якому провідні позиції за кумулятивними показниками ресурсного забезпечення, результативності, розвиненості взаємозв'язків і середовища посідають США, Швейцарія, Великобританія, Данія, Швеція). Дослідження якісних і кількісних параметрів конкурентоспроможності національних систем вищої освіти країн-ключових інноваторів дозволило виявити, що високорозвиненим країнам характерна найвища якість вищої освіти та найбільше охоплення населення, групі країн з доходом нижче середнього притаманна найвища варіативність за даними показниками (рис. 2).

глобальному науковому середовищі. Доведено високу кореляцію між індексами якості вищої освіти і розвитку інформаційно-комунікаційних технологій ($R=0,7$; $R^2=0,5$).

Автором проведено кластерний аналіз за допомогою програмного продукту Statistica 10.0 та ідентифіковано три типи конкурентної диспозиції національних систем вищої освіти: лідери, послідовники, наздоганяючі. На цій основі доведено абсолютне лідерство національної системи вищої освіти США і наявний потенціал збереження конкурентних позицій у глобальному академічному середовищі (табл.1).

Таблиця 1

Конкурентна диспозиція національних систем вищої освіти

Група	Кластери		
Лідери	Кластер I США, Великобританія	Кластер II Австралія, Австрія, Бельгія, Данія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Сінгапур, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія	
Послідовники	Кластер III Гонконг, Естонія, Ізраїль, Об'єднані Арабські Емірати, Ірландія, Катар, Коста-Ріка, Литва, Малайзія, Мальта, Нова Зеландія	Кластер IV Китай, Індія, Бразилія, Індонезія, Південна Африка, Мексика, Таїланд	Кластер V Аргентина, Греція, Іспанія, Італія, Латвія, Республіка Корея, Польща, Чехія, Чилі, Росія, Словенія, Саудівська Аравія, Україна, Угорщина
Наздоганяючі	Кластер VI Албанія, Алжир, Бахрейн, Перу, Болгарія, Болівія, Вірменія, Словаччина, Грузія, Сербія, Домініканська Республіка, Оман, Еквадор, Єгипет, Іран, Казахстан, Колумбія, Ліван, Маврикій, Молдова, Румунія, Туніс	Кластер VII Бутан, В'єтнам, Гана, Гаяна, Гватемала, Непал, Гондурас, Марокко, Капе Верде, Шрі-Ланка, Таджикистан, Ямайка	Кластер VIII Кот-Д'Івуар, Камбоджа, Гвінея, Мавританія, Бенін, Бурунді, Малаві, Ефіопія, Камерун, Ліверія, Пакистан, С'єрра Леоне, Малі, Мадагаскар, Мозамбік, Нігер, Руанда, Уганда

Джерело: авторська розробка

У роботі визначено, що країни першого кластеру (США, Великобританія) залучають 33% всіх міжнародних студентів, на них припадає 33,9% загальної кількості наукових публікацій, 47 із топ-100 найкращих світових університетів (при цьому в них сконцентровано 51% із топ-50 найкращих університетів за спеціальностями майбутнього). Автором встановлено, що 1-й та 2-й кластери (16 країн) репрезентують країни-ключові інноватори, у яких сформовано найбільш конкурентоспроможні системи вищої освіти, які забезпечують понад 70% всіх дослідницьких робіт світу і на котрі припадає близько 80% міжнародних студентів, 75% публікацій, 95% з топ-100 найкращих університетів світового класу. Виявлено високу кореляційну залежність між показниками питомої ваги університетів світового класу і впливу наукових статей ($R=0,86$, $R^2=0,73$).

Дослідивши динаміку показників якості вищої освіти та дослідницьких інститутів, рівня охоплення населення, інтенсивності співпраці університетів і бізнесу за 2007-2017 рр., автором визначено, що індекс якості вищої освіти значно варіюється (знижується в багатьох високорозвинених країнах (Австралія, Австрія, Бельгія, Швеція, США), суттєво підвищується в Китаї, Катарі). Стабільно зростає рівень охоплення населення країн світу вищою освітою, який за останнє десятиріччя збільшився на 10,7%. Найшвидше цей показник підвищується в країнах групи

«наздоганяючі» (найбільш значне зростання відбулось в Сербії – більш ніж в 5 разів з 10,6% до 58,3% населення), однак дещо знижується в країнах групи «лідери» (Великобританії, Швеції).

У роботі визначено, що з точки зору розвитку національних систем вищої освіти країнам світу притаманні найбільш значні диспропорції за показниками охоплення населення вищою освітою, впливовості наукових статей, кількості університетів світового класу в глобальних рейтингах, кількості студентів з-за кордону, рівня фінансування (рис. 3).

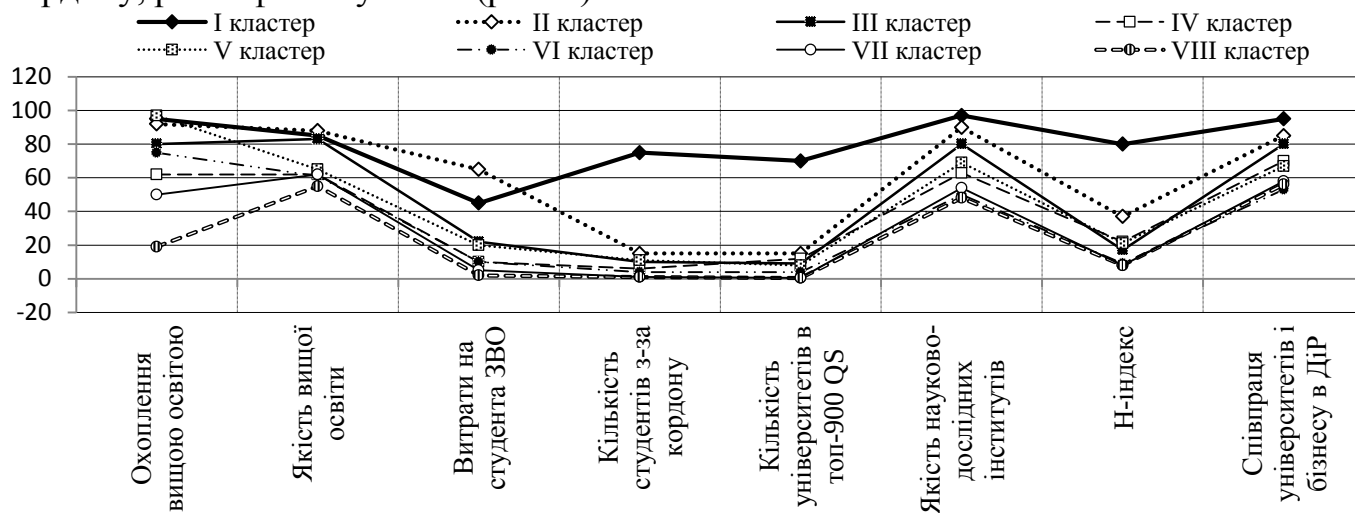

Рис. 3. Середні значення показників за кластерами

Джерело: авторська розробка

На основі розрахунку коефіцієнтів асиметрії та ексцесу проведено оцінку диспропорційності розвитку національних систем вищої освіти та виявлено скорочення розривів за показниками охоплення населення вищою освітою та її якості, а також збереження асиметрій за показниками інтенсивності співпраці університетів з бізнесом та якості науково-дослідних інститутів.

Особливу увагу в роботі приділено дослідженню систем забезпечення якості та програм формування Європейського простору вищої освіти. На основі вивчення Рамкової стратегії освіти і професійного навчання ЄС до 2020 р., Стандартів і рекомендацій забезпечення якості вищої освіти, комюніке і декларацій конференцій європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, публікацій Групи супроводу Болонського процесу, Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти, Європейської асоціації університетів, а також стратегічних, організаційних і методичних особливостей формування національних систем забезпечення якості на прикладі системи вищої освіти Фінляндії доведено значне глобальне поширення принципів розвитку академічного середовища Європейського Союзу та виокремлено 3 етапи формування Європейського простору вищої освіти за критеріями узгодженості систем забезпечення якості, рівня інституційної конвергенції і ступеня диверсифікованості регуляторної системи. На першому етапі (1999-2007 рр.) відбувалось затвердження стратегії і цілей, закладення нормативно-правових, організаційних основ інтеграції, розробка уніфікованих стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості, поступове зближення та гармонізація системи ступенів, кваліфікацій, запровадження кредитно-трансферної системи, розширення можливостей мобільності і працевлаштування. Другий етап (2008-2016 рр.)

характеризувався розбудовою мережі акредитованих незалежних агентств забезпечення якості вищої освіти та досягненням її узгодженості, створенням Реєстру агентств забезпечення якості, поширенням принципів студентоцентризму, індивідуалізації і гнучкості освітніх траєкторій. Третій етап (з 2017 р. і дотепер) передбачає розширення участі Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти в міжнародній мережі агентств забезпечення якості вищої освіти, прогнозування майбутніх потреб глобальної економіки у кваліфікаціях та нарощення лідерства університетів ЄС в суспільному діалозі.

На основі вивчення сучасних стратегій розвитку національних систем вищої освіти країн-ключових інноваторів, а саме: «Національної стратегії розвитку вищої освіти Франції», «Національної стратегії розширення доступу і студентської успішності Великобританії», «Національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти 2025 Австралії», «Стратегії інноваційного розвитку» та державних програм підтримки вищої освіти США, «Стратегії розвитку вищої освіти ЄС», «Стратегії розвитку молоді ЄС», національних програм розвитку системи вищої освіти Республіки Корея («Brain Korea 21» і «Університети світового класу»), а також стратегічних документів у сфері вищої освіти Світового Банку, ЮНЕСКО, міжнародних аналітичних агентств автором виявлено основні пріоритети нарощення конкурентоспроможності систем вищої освіти. Визначено, що такими пріоритетами є посилення дослідницької і підприємницької складових в діяльності університетів, поглиблення інтеграції з бізнесом, знаходження альтернативних джерел та механізмів фінансування, вдосконалення систем забезпечення якості вищої освіти, нарощення академічної мобільності, поширення новітніх методів і технологій навчання з орієнтацією на студентоцентричний підхід, компетенції майбутнього, цифровізацію, розширення доступності вищої освіти, формування у студентів як новітніх професійних навичок, так і особистих якостей, ментальності, цінностей, здатності до співтворчості та підприємництва. На цій основі також систематизовано компетенції, навички й уміння, гарантування оволодіння якими складає першочергове завдання конкурентоспроможних систем вищої освіти, а саме: вирішення комплексних задач, елементами чого є підприємливість, лідерські якості, командна робота, доброзичливість; критичне мислення, що проявляється через креативність, інноваційність, здатність приймати ефективні рішення, гнучкість, сприйняття нових ідей; комунікаційні навички, в основі яких емоційний інтелект, вміння виступати публічно, вести переговори, здатність до міжкультурної співпраці; ядро цінностей особистості, таких як сила духу, соціальна відповідальність, стресостійкість, патріотизм.

У розділі 3 «Стратегічні напрямки формування глобальної конкурентоспроможності системи вищої освіти України» автором проаналізовано проблеми розвитку національної системи вищої освіти України, досліджено особливості її інституційної архітектури, а також на основі визначених ефективних інструментів національних політик розвитку систем вищої освіти країн-інноваторів запропоновано пріоритетні напрями та механізми нарощення її глобальної конкурентоспроможності.

На основі аналізу показників розвитку національної системи вищої освіти і місця в міжнародних рейтингах, зокрема показників її фінансування (близько 4,4% від загальних державних видатків), охоплення населення (82,3%, 11-те місце в світі), рівня безробіття

серед молоді за максимальним завершеним освітнім рівнем (загальна середня освіта – 19,4%, повна вища – 8,1%), кількості закладів вищої освіти в рейтингах кращих світових університетів (6 в рейтингу топ-тисячі кращих університетів QS), показників цитувань і впливу наукових публікацій (50-те місце в світі за індексом Гірша) автором визначено основні її сильні сторони (висока інноваційна результативність (18-те місце в світі за кількістю зареєстрованих патентів, зваженою на ВВП), створення знань (16-те місце за відповідним показником глобального індексу інновацій), наявність високоосвіченого, працездатного людського капіталу), а також ключові проблеми і загрози її розвитку (недостатнє фінансування, брак системи забезпечення якості вищої освіти, розрізненість реформаторських кроків, застарілість освітніх технологій).

Автором підтверджено диспропорції щодо розподілу студентів за спеціальностями в системі вищої освіти України, які свідчать про невідповідність структури пропозиції програм навчання потребам ринку праці, майбутню недостачу молодих фахівців за практично всіма новітніми галузями, що можуть становити основу нарощення конкурентоспроможності країн-інноваторів у найближчому майбутньому. На основі проведеного аналізу інституційної архітектури системи вищої освіти України виявлено асиметрії розвитку між закладами формальної й установами та проектами неформальної вищої освіти, котрі володіють здатністю швидко інтегрувати у власну діяльність інноваційні методи і технології навчання (UNIT factory, Львівська ІТ школа, IzoLab, FabLab), реагувати на вимоги ринку праці («Університет міжнародних програм» компанії «Кернел», Львівський ІТ Кластер), активно поглиблювати співпрацю в рамках національної інноваційної системи (МВОК-платформи «Prometheus», «EdEra», програма «Сучасна освіта» за ініціативи компанії «СКМ»). Аналіз діяльності інноваційних проектів у сфері неформальної вищої освіти в Україні дозволив зробити висновок про те, що дані освітні формати ефективні та відповідають тенденціям у глобальному просторі, а недоліком такої форми навчання є елітарність та фрагментарність.

На основі дослідження, з одного боку, Стратегії реформування вищої освіти України 2020, публікацій провідних вчених, що присвячені проблематиці розвитку національної системи вищої освіти, нормативно-правового регулювання, а з іншого – глобальних трендів стратегій розвитку вищої освіти країн-ключових інноваторів, з використанням моделі досконалості Європейського фонду управління якістю обґрунтовано доцільність імплементації комплексної Стратегії нарощення конкурентоспроможності системи вищої освіти України на 2018-2025 рр. з пріоритезацією таких завдань: створення креативного середовища для формування лідерів, усунення бюрократичних перешкод творчій ініціативі та заохочення самоосвіти, розвитку персоналу, розбудова системи забезпечення якості вищої освіти, стимулювання мобільності, використання новітніх технологій і підходів у навчальному процесі, цифровізація освітнього середовища, нарощення фінансування актуальних досліджень, гарантування можливостей навчання впродовж життя, досягнення інклюзивності, системне вдосконалення університетського менеджменту, впровадження проектів інтеграції в межах національної інноваційної системи і глобальних дослідницьких мереж, поглиблення співпраці в рамках Європейського простору вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо визначення сутності глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, факторів нарощення їхньої ефективності та механізмів формування конкурентних переваг. Це дало змогу автору сформулювати ряд висновків теоретичного та практичного значення:

1. В умовах загострення глобальної конкурентної боротьби, одним із проявів якої стала глобальна конкуренція за таланти, провідна роль у розвитку людського капіталу, формуванні міжнародної економічної безпеки і нарощення конкурентоспроможності країн належить системам вищої освіти. Національні системи вищої освіти високорозвинених країн, забезпечуючи формування глобальних компетенцій та цінностей у суспільстві, яке безперервно навчається, виступають генераторами інноваційного розвитку, рушіями активізації співпраці в рамках глобальної науково-дослідницької мережі, провідниками міжкультурного взаєморозуміння у диверсифікованому середовищі міжнародних економічних відносин. Першочергове значення їхнього розвитку визнається всіма країнами світу.

2. Глобальна конкурентоспроможність національних систем вищої освіти зумовлюється налагодженістю механізмів співпраці в рамках їхньої інституційної ієрархії та визначається здатністю університетів надавати високоякісні освітні, наукові, експертні послуги і формувати у випускників глобальні компетенції. Конкурентне лідерство національних систем вищої освіти країн-ключових інноваторів ґрунтується на послідовній державній підтримці освітньої і дослідницької діяльності, постійному покращенні матеріально-технічної бази наукових установ, значних фінансових інвестиціях та диверсифікації джерел їх надходження, високих стандартах якості вищої освіти, ефективності університетського управління, розширенні доступу населення до вищої освіти, поглибленні інтеграції в національну інноваційну систему та глобальні дослідницькі мережі, університетській автономії та здатності до безперервних інновацій.

3. Університети світового класу відіграють дедалі більш вагомую роль у суспільстві як глобальні лідери з формування інтелектуального капіталу, осередків фундаментальних досліджень на міждисциплінарному і трансдисциплінарному рівнях, центрів розвитку підприємництва, в яких стимулюється інноваційна активність студентів та викладачів. Створення університетів світового класу стає пріоритетним завданням розвитку вищої освіти урядів різних країн світу. Досягнення такої стратегічної цілі відбувається через спрямування пріоритетних інвестицій в університети з найвищим рівнем конкурентного потенціалу, формування сприятливих умов для приваблення найкращих академічних і студентських талантів, в тому числі з-за кордону, гарантування університетської автономії та ефективності її використання, глибоку інтеграцію в міжнародні дослідницькі мережі.

4. Найбільш конкурентоспроможними є національні системи вищої освіти високорозвинених країн (США, Великобританія, Швейцарія, Німеччина, Австралія, Японія тощо), а також нових індустріальних країн, котрим за останні два десятиріччя вдалось досягти значних результатів з точки зору формування власного

інтелектуального капіталу (Сінгапур, Республіка Корея, Китай). Розвиток систем вищої освіти характеризується значними диспропорціями, які проявляються в домінуванні країн-ключових інноваторів за кількісними показниками, а саме: обсягами дослідницьких робіт, кількістю міжнародних студентів, питомою вагою університетів світового класу, глобальним впливом наукових публікацій та якісними параметрами (інтенсивністю зв'язків між університетами та бізнесом, індексами якості вищої освіти і національних науково-дослідних установ).

5. Європейський простір вищої освіти як найвищий прояв інтеграції та мережевізації національних систем вищої освіти країн ЄС відіграє дедалі більшу роль в глобальному науковому й освітньому середовищі, розширюючи участь у міжнародній мережі агентств забезпечення якості вищої освіти і поширюючи власний досвід на країни Азії. Інтеграція національних систем вищої освіти відбувається через прийняття спільних планів дій у сфері їхнього розвитку, створення наднаціональних асоціацій університетів та мережі незалежних агентств гарантування якості вищої освіти, уніфікацію стандартів і систем забезпечення якості, гармонізацію наукових ступенів та кваліфікацій, розширення можливостей отримання студентами міжнародного досвіду.

6. Пріоритетними напрямками нарощення глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти високорозвинених країн стають посилення дослідницької і підприємницької складових у діяльності університетів, знаходження альтернативних джерел фінансування, постійне вдосконалення систем забезпечення якості вищої освіти, нарощення академічної мобільності, поширення новітніх методів і технологій навчання з орієнтацією на студентоцентричний підхід, формування у студентів компетенцій майбутнього, цінностей, здатностей до підприємництва та співпраці в мультикультурному середовищі. Стратегічними компетенціями випускників університетів країн-ключових інноваторів є вирішення комплексних завдань, критичне мислення, комунікаційні навички, цінності особистості.

7. Національна система вищої освіти України зберегла достатній науково-технічний потенціал, однак в сучасних умовах потребує вирішення проблем нестачі фінансових ресурсів, нерозвиненості системи забезпечення якості, відсутності відповідних стратегічних пріоритетів і узгоджених цілей її розвитку в умовах четвертої промислової революції. Підвищення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти України досягається через створення і повноцінне введення в дію систем забезпечення якості, модернізацію системи фінансування освіти і науки з нарощенням його обсягів, розширення партнерства всіх суб'єктів системи навчання впродовж життя, впровадження проєктів глобальної мережевої інтеграції, розширення використання новітніх технологій та підходів у навчальному процесі, нарощення академічної мобільності і глобальної відкритості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Сандул М.С. Формування конкурентоспроможності системи вищої освіти Республіки Корея / М. С. Сандул // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 6. – С. 128-133 (0,5 д.а.).

2. Сандул М.С. Місія університетів у забезпеченні сталого розвитку в глобальному вимірі / Д.О. Ільницький, О.Ю. Паценко, М.С. Сандул // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць . – К.: КНЕУ, 2014. – № 32. – С. 170-185 (1 д.а., особисто автором 0,4 д.а.: окреслено сучасні тенденції і нові види навчання в сфері освіти для стійкого розвитку, узагальнено основні елементи компетенції «сталого розвитку»).

3. Сандул М.С. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти / М.С. Сандул, О.В. Хоменко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Економічні науки. – 2015. – № 11. – С. 16-20 (0,5 д.а., особисто автором 0,35 д.а.: висвітлено міжнародний досвід і детермінанти становлення конкурентоспроможних систем вищої освіти США, ЄС, Республіки Корея).

У наукових фахових виданнях України, які зареєстровані в міжнародних наукометричних базах:

4. Сандул М.С. Конкурентні переваги системи вищої освіти США на міжнародній арені / М. С. Сандул // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство (Index Copernicus). – 2015. – Вип. 4. – С. 161-166 (0,6 д.а.).

5. Сандул М.С. Еволюція концепцій та детермінанти конкурентоспроможності національних систем вищої освіти / М. С. Сандул // Економічний вісник університету: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди (ПІНЦ, ВІНІТІ РАН, Ulrich's Periodicals Directory, ISI, Universal Impact Factor, Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, OAJI). – 2015. – Вип. 27. – С. 18-25 (1 д.а.).

6. Сандул М.С. Методики оцінювання міжнародної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти. / М.С. Сандул // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство (Index Copernicus). – 2016. – Вип. 8. – С. 83-87 (0,6 д.а.).

7. Сандул М.С. Міжнародна конкурентна диспозиція національних систем вищої освіти / Л.Л. Антонюк, Д.О. Ільницький, Д.О. Барабась, М.С. Сандул // Міжнародна економічна політика (Index Copernicus, Ulrichs Global Serials, Cite Factor, Research Bible, EBSCO, DOAJ, ProQuest, OCLC WorldCat, Advanced Science Index, Infobase Index, OAJI, DRJI, SIS, J-Gate). – К.: КНЕУ, 2017. – №1(27). – С. 7-39 (1,5 д.а., особисто автором 0,4 д.а.: виокремлення сучасних підходів до дослідження конкурентоспроможності систем вищої освіти в еволюції, кластерний аналіз країн за рівнем конкурентоспроможності національних систем вищої освіти).

У інших виданнях:

8. Sandul M. S. Sustainable Development and Universities: Theory and Practice / D. Ilnytskyu, M. Sandul // University Education. – К.: КНЕУ, 2015. – № 3. – С. 55-65 (0,9 д.а., особисто автором 0,4 д.а.: висвітлено тенденції в сфері освіти для стійкого розвитку і особливості впровадження елементів компетенції «сталого розвитку» у навчальних програмах країн світу, в Україні).

9. Сандул М.С. Методики оцінювання конкурентоспроможності національних систем вищої освіти / М.С. Сандул // Актуальні питання економічних наук: збірник

матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф. Східноукраїнський інститут економіки і управління (м. Донецьк, 16-17 травня 2014 р.). У 4-х ч. – Донецьк: ГО «СІЕУ», 2014. – Ч.1. – С. 88-91 (0,2 д.а.).

10. Сандул М.С. Модернізація системи вищої освіти Республіки Корея як основа становлення економіки знань / М.С. Сандул // Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток міжнародних економічних відносин: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. ГО «Львівська економічна фундація» (м. Львів, 4-5 липня 2014 р.). У 3-х ч. – Львів: ЛЕФ, 2014. – Ч. 2. – С. 25-29 (0,2 д.а.).

11. Sandul M. S. The fundamentals of the development of higher education in the globalised knowledge societies / М.С. Сандул // Актуальні питання економічних наук: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13-14 березня 2015 р.). У 2-х ч. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч.1. – С. 13-15 (0,1 д.а.).

12. Sandul M. S. Higher education in continuous innovation economies: key tendencies / М.С. Сандул // Економіка, підприємництво та бізнес-культура: трансформації в умовах розвитку інновацій: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 13-14 березня 2015 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 81-84 (0,2 д.а.).

13. Сандул М.С. Перспективи розвитку національних систем вищої освіти / М.С. Сандул // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XX міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 25-26 травня 2015 р.). – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – С. 33-35 (0,2 д.а.).

14. Сандул М.С. Роль дослідницьких університетів в інноваційній економіці США / М.С. Сандул // Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки: матеріали I міжнар. наук.-практ. е-конференції (MARGIHSS 2015) (м. Київ, 10-11 вересня 2015 р.). – К.: КНЛУ, 2015. – С. 277-280 (0,1 д.а.).

15. Сандул М.С. Конкурентні позиції і характерні особливості систем вищої освіти країн-ключових інноваторів / М.С. Сандул // Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 11-12 грудня 2015 р.). – Ужгород, 2015. – С. 46-49 (0,2 д.а.).

16. Сандул М.С. Конкурентоспроможність національних систем вищої освіти: актуальні проблеми, тенденції / М.С. Сандул // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право: зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 лютого 2016 р.). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 330-335 (0,2 д.а.).

17. Сандул М. С. Сучасний стан і перспективи нарощення конкурентоспроможності системи вищої освіти України / М.С. Сандул // Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 жовтня 2016 р.). – К.: «Інформ.-аналіт. агентство», 2016. – С. 248-252 (0,2 д.а.).

18. Сандул М.С. Національні системи вищої освіти в умовах глобалізації: тенденції і детермінанти розвитку / М.С. Сандул // Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку. Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 15 грудня 2017 р.). У 2-х ч. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. – Ч.1. – С. 58-61 (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Сандул М.С. Глобальна конкурентоспроможність національних систем вищої освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню умов, чинників та механізмів нарощення глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти.

У дисертації досліджено концепції національних систем вищої освіти, їх конкурентоспроможності, запропоновано трактування сутності глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти. Проведено аналіз сучасних методик міжнародних порівняльних досліджень національних систем вищої освіти. Виявлено ключові детермінанти високого конкурентного статусу національних систем вищої освіти США, країн Європейського Союзу, нових індустріальних країн в умовах економіки знань. Досліджено міжнародну конкурентну диспозицію національних систем вищої освіти.

Узагальнено механізми формування і нарощення конкурентних переваг національних систем вищої освіти країн-ключових інноваторів та особливості їхнього розвитку. Обґрунтовано пріоритетні напрями нарощення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти України.

Ключові слова: глобальна конкурентоспроможність, система вищої освіти, інтелектуальне лідерство, конкурентні переваги, університет світового класу, компетенція, якість вищої освіти.

АННОТАЦИЯ

Сандул М.С. Глобальная конкурентоспособность национальных систем высшего образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана». – Киев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию условий, факторов и механизмов наращивания глобальной конкурентоспособности национальных систем высшего образования.

В диссертации проведено исследование концепций национальных систем высшего образования, их конкурентоспособности, предложено определение сущности глобальной конкурентоспособности национальных систем высшего образования. Проанализированы современные методики международных сравнительных исследований национальных систем высшего образования. Выявлены ключевые детерминанты высокого конкурентного статуса национальных систем высшего образования США, стран Европейского Союза, новых индустриальных стран в условиях экономики знаний. Проведен анализ международной конкурентной диспозиции национальных систем высшего образования.

Проведен обзор механизмов формирования и наращивания конкурентных преимуществ национальных систем высшего образования стран-ключевых инноваторов и особенностей их развития. Обоснованы приоритетные направления наращивания конкурентоспособности национальной системы высшего образования Украины.

Ключевые слова: глобальная конкурентоспособность, система высшего образования, интеллектуальное лидерство, конкурентные преимущества, университет мирового класса, компетенция, качество высшего образования.

ABSTRACT

Sandul M.S. Global competitiveness of the national higher education systems. - Manuscript.

A Thesis for the Academic Degree of Candidate of Economic Sciences in speciality 08.00.02 – World Economy and International Economic Relations. – SHEE “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”. – Kyiv, 2018.

The thesis is dedicated to a comprehensive study of enhancers, conditions, mechanisms, regularities of the national higher education systems' global competitiveness.

The essence of the concept “global competitiveness of the national higher education systems” is explained as the ability of its entities to provide top quality higher education services and ensure that the university graduates master global competencies, due to universities' leadership in innovation, entrepreneurship and creative society development as well as their leading role in increasing the intellectual capital and achieving sustainability. Indicators to characterize the global competitiveness of the national higher education systems as based on the suggested definition are substantiated. Ranking of 100 national higher education systems is presented together with a cluster analysis which allowed identifying 3 types of their competitive differentiation: leaders, followers, underperformers. The author highlights leading positions of the USA and the United Kingdom in terms of their higher education systems' global competitiveness. Higher education development disproportions are studied; it is proven that the asymmetries of higher education attainment levels across countries are decreasing, while those of R&D institutions quality and university-industry collaboration in research remain.

The author investigates contemporary higher education strategies' key priorities of the top innovator countries and summarizes their main target directions, which include: increasing the academic mobility, development of effective instruments for sharing best practices; creating attractive environment for international students; adding value for the economy through strengthening cooperation within national innovation systems in R&D, foresight of future demands, joint innovation; enhancing the quality management systems and development of innovative educational methods and technologies through taking advantage of student-centered approach, dual learning, online learning, project-based learning, gamification, digitalization etc. aiming at development of global competencies of the future, and making qualitative higher education available to wider society in order to bridge the skill gaps; diversification of funding sources; optimization of universities' management and organizational structures in order to enhance efficiency.

Models of world-class universities development are studied and their key features are summarized: universal (increased financing, diversification of the income sources, high

concentration of talent, effective university management) and specific: of the American model (autonomy, professional management, internationalization), European (mobility, networking, system-level regulation, higher education quality systems' unification), Japanese (focusing research and teaching on the national economy needs, comparatively low level of internationalization) and Chinese model (governmental support, centralization, hierarchy, directive management, academic mobility). The author suggests definition of world-class universities as global centers of intellectual leadership, innovation activity and entrepreneurship which concentrate academic and student talent and are deeply integrated into global research networks, generate knowledge, and conduct relevant research. Evolution of the European higher education area is studied; the author summarizes three stages of its development based on criteria of higher education quality assurance systems' harmonization, institutional convergence and level of regulatory environment diversification.

Based on the fundamental concepts of the European Foundation for the Quality Management excellence model the author suggests main strategic directions for enhancing the competitiveness of the national higher education system of Ukraine. These priorities include establishing a comprehensive strategic approach to the development of the national higher education strategy, re-orientation on an investment higher education model, development of an effective higher education quality management system, which requires both profound changes of the higher education institutions organizational culture and enforcement of the independent quality assessment agencies. These actions should be followed by a systemic improvement of the funding schemes, encouraging higher education institutions to network within national innovation system and become a generator of innovations; re-orientation on effective learning techniques and methodologies with regard to project-based learning, student-centered approach and global competencies should be implemented.

Key words: global competitiveness, higher education system, intellectual leadership, competitive advantages, world-class university, competency, higher education quality.

Підписано до друку 18.05.2018 р. Зам. № 299.
Формат 60х90 1/16. Папір офсетний. Друк – цифровий.
Наклад 100 прим. Ум. друк. арк. 0,9.
Друк ЦП «КОМПРИНТ». Свідоцтво ДК №4131 від 04.08.2011 р.
м. Київ, вул. Предславинська, 28
528-05-42, 067-209-54-30
email: komprint@ukr.net